

УДК 78.03+781.7+785

*Кузьмінський Іван Юрійович,
кандидат мистецтвознавства, докторант
Національної музичної академії України
ім. П. І. Чайковського
kuzminskyi.ivan@gmail.com*

МУЗИЧНІ КАПЕЛИ ВОЛИНСЬКИХ ВОЄВОД ТА МАРШАЛКІВ У РАННЬОМОДЕРНИЙ ЧАС

Мета роботи. Зібрати та дослідити відомості щодо окремих музикантів та музичних капел, які служили представникам давніх волинських княжих родів. Останні ще й посідали найвищі керівні адміністративні посади у Волинському воєводстві Речі Посполитої. **Методологія** дослідження полягає у застосуванні компаративного та історико-логічного методів. Зазначений методологічний підхід дозволяє розкрити зміст та значення музичних капел волинських воєвод та маршалків Речі Посполитої, визначити їхню специфіку та закономірності існування. **Наукова новизна** роботи полягає у розширенні уявлень про музичну спадщину українців та України у конкретному етнокультурному регіоні, і, таким чином, включити ці знання до широкого, загальноукраїнського музикологічного дискурсу. **Висновки.** Завдяки дослідженню наявних матеріалів щодо музичних капел волинських воєвод та маршалків історія музичної культури Луцька та Волині постає у новому світлі і здобуває нові смисли. Ще донедавна вважалося, що музична культура цих північно-західних теренів України у XVII столітті обмежувалася виключно релігійним та пісенно-обрядовим співом. Насправді саме княжі музичні капели були носіями найвищого сучасного професійного мистецтва, що, безперечно, залишило свій відбиток на усіх інших сферах музичної культури Волині та інших українських земель у Ранньомодерний час. Окрім того, це дослідження доводить, що придворні музиканти та музичні капели постійно існували у волинських воєвод щонайменше протягом двох століть, що свідчить про тривалу спадкову музичну традицію.

Ключові слова: музична капела, військові музиканти, кімнатна музика, німецькі музиканти, італійські музиканти, циганські музиканти, українські музиканти, польські музиканти.

Кузьминский Иван Юрьевич, кандидат искусствоведения, докторант Национальной музыкальной академии Украины им. П. И. Чайковского

Музыкальные капеллы волинских воевод и маршалков в Раннее Новое время

Цель работы. Собрать и исследовать сведения про отдельных музыкантов и музыкальные капеллы, которые служили представителям древних волинских княжеских родов. Последние еще и занимали высокие руководящие административные должности в Волинском воеводстве Речи Посполитой. **Методология** исследования заключается в применении сравнительного и историко-логического методов. Указанный методологический подход позволяет раскрыть содержание и значение музыкальных капелл волинских воевод и маршалков Речи Посполитой, определить их специфику и закономерности существования. **Научная новизна** работы заключается в расширении представлений о музыкальном наследии украинцев и Украины в конкретном этнокультурном регионе и, таким образом, включить эти знания в широкий, всеукраинский музикологический дискурс. **Выводы.** Благодаря исследованию имеющихся материалов про музыкальные капеллы волинских воевод и маршалков история музыкальной культуры Луцка и Волини предстает в новом

свете и приобретает новые смыслы. Еще недавно считалось, что музыкальная культура этих северо-западных территорий Украины в XVII веке ограничивалась исключительно религиозным и песенно-обрядовым пением. На самом деле именно княжеские музыкальные капеллы были носителями высокого современного профессионального искусства, что, безусловно, оставило свой отпечаток на всех сферах музыкальной культуры Волыни и других украинских земель в Раннее Новое Время. Кроме того, это исследование доказывает, что придворные музыканты и музыкальные капеллы постоянно существовали у волынских воевод минимум в течение двух веков, что свидетельствует о длительной наследственной музыкальной традиции.

Ключевые слова: музыкальная капелла, военные музыканты, комнатная музыка, немецкие музыканты, итальянские музыканты, цыганские музыканты, украинские музыканты, польские музыканты.

Kuzminsky Ivan, candidate of Art History, doctoral student of the National Music Academy of Ukraine named after. P. I. Tchaikovsky

Musical Chapels of the Volyn Voivodes and Marshales in the Early Modern Period

Purpose of Article. To collect and research information on several musicians and musical chapels who served in the representatives of the ancient Volyn princes' families. They also held the highest leading administrative positions in the Volhynian Voivodeship of the Commonwealth. **Methodology.** To apply general scientific objectivity principle, historical and logical, analytical and cultural science methods. Such methodological approach allows to disclose the meaning and significance of musical chapels of the Volyn Voivodes and Marshales of the Commonwealth, to determine their specificity and regularity of existence. **Scientific novelty.** To expand a notion of the musical heritage of Ukraine and Ukrainians in a specific ethnocultural region and, thus, to include the mentioned knowledge in general, all-Ukrainian musicological discourse. **Conclusions.** The result of research of the available materials on musical chapels of the Volyn Voivodes and Marshales the history of the musical culture of Lutsk and Volyn appears in a new light and obtains new meanings. Until recently they thought that the musical culture of the certain North-Western regions of Ukraine in the XVII century was confined exclusively to religious and song ritual singing. In fact, just the princely musical chapels were the bearers of the highest modern professional art, which undoubtedly left its mark on all other areas of musical culture of Volyn and other Ukrainian lands in the early modern period. Moreover, this research proves that court musicians and musical chapels have always existed in Volyn Voivodes for at least two centuries as an evidence of long hereditary musical tradition.

Key words: musical chapel, military musicians, room music, German musicians, Italian musicians, Gypsy musicians, Ukrainian musicians, Polish musicians.

Актуальність теми дослідження. Сучасна історична українська музикологія знаходиться на етапі формування нової широкої історичної концепції, де знання про давню українську музику не обмежуються окремими культурними центрами та обраними українськими етнокультурними регіонами. Музична культура давньої Волині не є винятком і є обов'язковою складовою історії української музики. Наше завдання актуалізувати ці знання у фаховому та широкому громадському середовищах, як то у спеціалізованих дослідницьких виданнях, так і у загальнодоступних підручниках, і навчальних посібниках.

Аналіз досліджень і публікацій. Музичні капели Волинського воеводства, за рідким винятком, не згадувалися українськими дослідниками, а ті, що згадувалися, стосувалися виключно особи князя Костянтина Василя Острозького (1526 – 1608) [3, 76; 2, 195-196]. Тим більше, ніколи не

здійснювалася спроба широко дослідити це явище української музичної культури. Лише польські музикологи другої половини ХХ століття активно досліджували видаткові документи музичних капел тих чи інших представників княжих родів Волині [4; 5; 7, 216-261], але цим дослідженням явно бракує українського музикологічного дискурсу. Окрім цього, польські дослідження почасти обмежуються публікацією документів і майже не займаються їхнім осмисленням.

Мета роботи – зібрати та дослідити відомості щодо окремих музикантів та музичних капел, які служили представникам давніх волинських княжих родів. Останні ще й посідали найвищі керівні адміністративні посади у Волинському воєводстві Речі Посполитої.

Виклад основного матеріалу. *Придворний музикант Костянтин Василя Острозького*. Волинське воєводство – адміністративно-територіальна одиниця у складі Речі Посполитої, що утворилося після Люблінської унії у 1569 році. Волинь було відірвано від Великого князівства Литовського і включено до складу Малопольської провінції щойно утвореної Речі Посполитої зі столицею у Кракові [1, 610]. Столицею Волинського воєводства стало місто Луцьк. Велика частина земель воєводства належала багатим і впливовим магнатам, зокрема князям Острозьким та представникам молодшої гілки цього роду – Заславським. Також надзвичайно впливовими були княжі роди Чарторийських, Сангушків та інші. Представники цих родів традиційно обіймали найвищі адміністративні посади у Волинському воєводстві. Музиканти та цілі капели, що їм належали, були найвпливовішим фактором музичної культури у Луцьку та й загалом в усьому Волинському воєводстві. Саме вони утримували найвищу планку музичної майстерності та передової думки у цілому регіоні, що не могло не відбитися на усіх інших сферах музичної культури.

Окрім того, що князь Костянтин Василь Острозький (1524/25 – 1608) у 1559 році став київським воєводою, ще раніше, у 1550 році, він отримав від Великого князя Литовського посаду володимирського старости та волинського маршалка. Хоча про можливих придворних музикантів князя Костянтина Василя у цей час нічого невідомо, проте напевно можна казати про них у 1580-90 роках, зокрема завдяки одному архівному документу, на який натрапив дослідник Юрій Ясіновський [3, 76]. У документі 1595 року йдеться про те, що музикант князя Костянтина Василя Острозького Лаврентій уклав у 1583 році якусь угоду з львівськими міщанами Лаврентієм Залеським та його дружиною Анною, а у 1595 році, напевно, не виконавши зобов'язань, залишився винен подружжю 60 польських флоринів:

«Laurentii Musico illia Dm. D. Constantini Ducis Ostrogien». (Лаврентій музикант князя Костянтина Острозького).

На жаль, не відомі ані предмет цього договору, ані спеціалізації музиканта Лаврентія, проте сам факт його існування при дворі князя Костянтина Василя Острозького є дуже цінною інформацією для історії української музики.

Існує ще певна інформація щодо музикантів князя Костянтина Василя Острозького, але вона має серйозні застереження щодо своєї правдивості. У

чудовій праці історика Василя Ульяновського, який посилається на дослідження та інформацію, надану Юрієм Ясіновським, містяться два фрагменти, в яких деякі музиканти ідентифіковані як такі, що служили князю Костянтину Василю: «Дослідники називають навіть ім'я одного з іноземних музик князя (окрім згаданого Лаврентія) – німецького скрипаля Гессперса» [2, 1195]. «Натомість співаки князя мусили для своїх потреб позичати гроші у євреїв (Шаї Абрамовича та Мошки Кзаковича). ЦДІАУК. Ф. 25, оп. 1, спр. 541, арк. 85, № 473» [2, 1196].

По перше, праця Юрія Ясіновського, на яку посилається Василь Ульяновський щодо першого фрагменту, не містить інформації про німецького скрипаля Гессперса. Обидва уривки не мають часового виміру, тут просто не вказано рік походження документів, а також ніде не вказано імені самого князя. Загалом, все це дуже підозріло і змушує недовіряти зазначеним документам. Не виключено, що ці музиканти були придворними князя Костянтина Василя, проте маємо припущення, що тут представлено музикантів іншого князя, також представника роду Острозьких, а саме Владислава Домініка Острозького-Заславського (1616 – 1656). На цю думку наштовхують певні документи та факти. Обидва документи, на які посилається Василь Ульяновський, походять зі Львова. Музиканти князя Владислава Домініка та й сам князь не одноразово перебували у Львові, про що збереглися численні свідчення. Наприклад, у видатковому документі за 5 квітня 1636 року йдеться про те, що князь заплатив 40 злотих скрипалю зі Львова [5, 63]. В іншому випадку князь платив за виступ скрипаля Львівського архієпископа [5, 67-68]. Хтось із цих львівських скрипалів цілком міг бути музикантом на ім'я Гессперс. Також князь неодноразово з затримкою платив за перебування власних музикантів у Львові [5, 71]. Можливо, саме тоді їм довелося позичати кошти у львівських євреїв. Все це відбувалося у 1636-37 роках.

Музична капела Януша Янушовича Заславського. Найстарше свідчення про можливу музичну капелу у Луцьку стосується Волинського воєводи Януша Янушовича Заславського (бл. 1560 – 1629), який, починаючи з 1604 року і до самої смерті, обіймав цю найвищу посаду воєводства. Януш Янушович спочатку був хрещений як православний, згодом навернувся до кальвінізму, а з 1603 року перейшов у католицизм.

На жаль, не відомо, які саме музиканти належали до його капели. Існує лише припущення, що музикантів його капели успадкував син – Юрій (Єжи) Заславський (бл. 1592 – 1636), до якого у 1630 році також перейшли служити деякі музиканти з капели його брата Олександра Заславського (бл. 1580 – 1629). Загалом, це типова практика того часу, коли слуги передавалися у спадок родичами або правонаступниками їхнього господаря.

Музика у покоях Юрія (Єжи) Заславського. Від 1630 року походить видатковий документ, де розлого описано музикантів волинського маршалка та володимирського старости Єжи Заславського [4, 86-88].

Частина музикантів князя звучить, як «*музыка рокојова*», тобто «*музика у покоях*», «*кімнатна музика*», до складу якої входили «*Кішиштоф, лютнист та*

органіст». Загалом, лютнисти у той час були членами музичних капел і інших волинських князів, зокрема його брата Олександра Заславського [4, 85-86] та його племінника Владислава Домініка Острозького-Заславського [5].

Присутність органіста «у покоях» вказує на те, що це був портативний орган, невеликий переносний інструмент. Органісти у той час також входили до складу музичних капел вищезазначених родичів князя Юрія. Фах музиканта Кшиштофа невідомий, проте, судячи з аналогічних капел, можна припустити, що це міг бути або співак або скрипаль. Щодо функцій музикантів «у покоях», то про них можна лише здогадуватися. Присутність цих музикантів повинна була залежати від настрою володаря, та, найпевніше, їхня музика була покликана розігнати тугу князя, допомогти йому заснути або ж навпаки потішити та розвеселити.

Музична капела Юрія (Єжи) Заславського. При дворі князя діяла і окрема музична капела. Список музикантів цієї капели налічував 12 осіб. У списку зазначено річний заробіток музикантів. Також цей список має внутрішній поділ на три частини. У першому представлено органіста, а також за аналогією з іншими капелами або лютнисти, або клавіцимбалісти (клавікордисти):

«P. Walenty – 300, Durus – 120, Mateus – 80, Marcinek – 80, Organista – 80». (Пан Валенти – 300, Дурус – 120, Матеус – 80, Марцінек – 80, Органіст – 80).

Ім'я музиканта Валенте у тому ж 1630 році присутнє і у рахунках капели князя Олександра Заславського. У зв'язку із цим доречно припустити, що Валенте після смерті князя Олександра перейшов на службу до князя Юрія. Найпевніше, він був італійцем, принаймні це вказує його ім'я. Останнє спостереження схиляє до думки, що музикант Матеус з капели князя Юрія – це той самий скрипаль, що і музикант Матіас з капели князя Олександра. Ім'я музиканта Дурус, найпевніше, походить від популярного музичного терміну того часу – «*Cantus durus*», що означало твердий гексахорд (G-A-H-c-d-e). Не виключено, що органіст капели міг бути одночасно і членом «кімнатної музики». Хоча при дворі князя цілком могли бути і двоє органістів.

Друга група складалася з трьох співаків, а точніше басів, які тут записані як «*бахуси*». Проте не виключено, що у цій групі могли бути не лише басы, а й, наприклад, тенори чи альти з дискантами:

«Bahusowie: P. Kripsky – 120, Конопка – 100, Mathiaszek – 40». (Баси: пан Кріпський – 120, Конопка – 100, Матіяшек – 40).

Зрештою, третя група складалася з чотирьох скрипалів:

«Skripkow: P. Habaluk – 80, Jendrzeiek – 40, Jasiek – 40, Cigan – 40». (Скрипалі: пан Хабалук – 80, Єнджеєк – 40, Ясек – 40, Циган – 40).

Цікаво, що один зі скрипалів згідно імені був циганського походження. Ім'я керівника групи скрипалів могло бути помилково записано, адже слово «*Habakuk*» відрізняється від «*Habaluk*» лише однією літерою, яка до того ж іще має подібну форму написання. А перекладається «*Habakuk*» як Авакум. Поки що не зрозуміло, хто міг мати таке ім'я: музикант єврейського походження, німець протестант чи русин.

Військові музиканти Юрія (Єжи) Заславського. Окремим записом у рахунках князя згадано ще трьох музикантів:

«Starocista, Samowtor Marcin – 100 na rok дано» (Штортисту та двом Марцинам – 100 на рік дано).

До списку цих трьох музикантів слід додати ще один список, що складається з двох сурмачів, трьох трубачів та довбиша. За складом інструментів музиканти з цих двох списків виконували ідентичні функції, це були військові музиканти:

«Muzika Woiskowa. Surmacze: Severin 120, Jakubek 40. Trembacze: Łukasz Trenb. 120, Mikolai. Trenb. 40, Jasiek Trenb. 32. Cigan dobosz 60». (Музика військова. Сурмачі: Северин – 120, Якубек – 40. Трубачі: Лукаш – 120, Миколай – 40, Ясек – 32. Циган довбиш (літаврник) – 60).

Слід відзначити, що серед цих музикантів, як і серед скрипалів, був музикант циганського походження.

Ці військові музиканти, найпевніше, супроводжували волинського маршалка у його подорожах країною. Подібне було описано в рахунках 1635 – 1639 років острозького ордината, князя Владислава Домініка Заславського-Острозького, якого постійно супроводжували в подорожах троє трубачів та сурмач [5, 63]. Присутність таких музикантів у почті князя вигідно виділяла його серед інших, недвозначно вказувала на привілейований стан супроводжуваної особи.

У рахунках князя також розміщено список прізвищ військових музикантів козачого полку, де командиром був полковник Іскра [4, 87-88]:

«Muzika: P. Wiadowsky – 2, P. Orłowsky – 2, P. Poliansky – 2, P. Oldakowsky – 2, P. Chrzanowsky – 2, P. Ihomajzy – 2, P. Placzowsky – 2, P. Rzeczycky – 2, P. Bohuszewic – 2, P. Chokoyky – 2, P. Bogowicz – 2, P. Snarsky – 2, P. Borek – 1, P. Jarocky – 2, P. Walicky – 2, P. Połoniecky – 2, P. Strzałkowsky». (Музиканти: п. Вядовський – 2, п. Орловський – 2, п. Полянський – 2, п. Олдаковський – 2, п. Хжановський – 2, п. Ігомайци – 2, п. Плачковський – 2, п. Жичицький – 2, п. Богушевич – 2, п. Хокойки – 2, п. Богович – 2, п. Снарський – 2, п. Борек – 1, п. Яроцький – 2, п. Валіцький – 2, п. Полонецький – 2, п. Стржалковський).

17 музикантів мали разюче малу платню порівняно з іншими музикантами. Зрештою, це пояснюється тим, що вони належали до бойового з'єднання, де життя рядових військових коштувало не багато. Основна функція цих військових музикантів – організація війська під час бойових дій за допомогою сигнальних музичних інструментів.

Музиканти Михайла Юрія (Міхал Єжи) Чарторійського. Третім волинським воєводою після Януша Янушовича Заславського був Михайло Юрій Чарторійський (1621 – 1692). Як і роди князів Острозьких та Заславських, рід Чарторійських мав давнє литовсько-руське походження. Їхнім

родовим гніздом було давньоруське місто Чарторийськ, що знаходиться на Західній Волині.

Про музикантів цього князя відомо зовсім мало, лише те, що луцька замкова капела брала участь у міських урочистостях під час релігійних світ. Існують свідчення про такі свята у 1670 та 1672 роках [6, 150], тобто у той час, коли волинським воєводою був князь Михайло Юрій. Найпевніше, замкова капела у Луцьку діяла на постійній основі і протягом XVI – XVIII століть. Вона могла брати участь і у інших офіційних заходах, як-то урочисті зустрічі важливих осіб, тріумфальні святкування на честь військових перемог або на честь виборів короля тощо. Найпевніше, замкова капела складалася виключно з військових музикантів – сурмачів, трубачів, штортистів та довбишів.

Музична капела Ієроніма Януша Сангушка. Останнім воєводою Волинського воєводства був Ієронім Януш Сангушко (1743 – 1812). Князь майже безперервно мешкав у місті Славути. Волинським воєводою він був не довго, лише протягом 1775 року. Про його капелу відомо, що у 1768 році вона складалася з восьми осіб. У рахунках за 1768 – 1769 роки зустрічаються виплати для двох валторністів (144 злотих) і двох кларнетистів (108 злотих). У 1783 році капела налічувала 12 музикантів, в тому числі і капельмейстера. Рахунки зберегли імена деякого з них [4, 89]:

«kapelmistrz Huber, Grabowicki, Kamiński, Gotlib, Baykowski».
(капельмейстер Губер, Грабовицький, Каменський, Готліб, Байковський).

Відзначимо, що музикант Готліб у 1761 році був музикантом єдинокровного брата князя Ієроніма, останнього острозького ордината Януша Олександра Сангушко (1712-1775). Судячи з прізвищ, двоє з п'яти музикантів були німецького походження.

Наукова новизна роботи полягає у розширенні уявлень про музичну спадщину українців та України у конкретному етнокультурному регіоні, і, таким чином, включити ці знання до широкого, загальноукраїнського музикологічного дискурсу.

Висновки. Це дослідження доводить, що придворні музиканти та музичні капели постійно існували у Волинському воєводстві при дворах воєвод та маршалків щонайменше протягом двох останніх століть Ранньомодерного часу. Музичні капели переважно належали представникам місцевих княжих родів – Острозьким, Заславським, Чарторийським та Сангушках. Цілком імовірно, що музичні капели мали місце і при дворах інших волинських воєвод та представників місцевих поважних княжих родів, хоча письмових доказів цього поки що не знайдено. Перш за все, мова йде про військових музикантів луцької замкової залоги та інших волинських замків та укріплень. Щодо княжих родів, то найпевніше музичні капели та окремі музиканти були присутні і при дворах князів Корецьких, Сенявських, Потоцьких та багатьох інших, менш заможних. Незважаючи на те, що Волинські воєводи мали керувати воєводством у Луцьку, часто відомості про їхні капели надходять з інших міст та містечок Волині, зокрема Острога, Дубно, Ізяслава, Володимира, Межиріччя, Кременця, Славути

тощо. Членами музичних капел були музиканти різного походження. Окрім місцевих музикантів до складу капели часто входили німці, іноді італійці та цигани. Музичні капели Волинських воєвод, як і годиться, розважали пана з різних побутових нагод, а військові музиканти, окрім того, що супроводжували князів у подорожах та виконували свої функції у бойових підрозділах, також брали участь у релігійних святах, публічних процесіях та з приводу інших публічних нагод. Загалом, саме княжі музичні капели, включно і капели Волинських воєвод, були носіями музичного мистецтва найвищого рівня, адже їхні володарі могли собі дозволити винаймати найкращих музикантів, зрозуміло за високу винагороду. Свідчення про діяльність цих музикантів охоплює період, що розтягнувся щонайменше на два століття (XVII та XVIII).

Література

1. Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ: Наукова думка, 2003. – 688 с.
2. Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків / Василь Ульяновський. – Київ: Видавничий дім «Простір», 2012. – 1370 с.
3. Цалай-Якименко О. Музичне мистецтво давнього Острога / Олександра Цалай-Якименко, Юрій Ясиновський // Острозька давнина. – 1995. – Вип. 1. – С. 74-89.
4. Chaniecki Z. Nieznane kapele polskie z XVII i XVIII wieku / Zbigniew Chaniecki // Muzyka: kwartalnik Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk. – 1972. – № 4 (67). – S. 84-96.
5. Długosz J. Rachunki kapeli nadwornej księcia Władysława Dominika Ostrogskiego w latach 1635-1642 / Józef Długosz // Muzyka: kwartalnik Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk. – 1970. – № 1 (56). – S. 58-80.
6. Kochanowicz J. Słownik geograficzny jezuickich burs muzycznych (Materiały) / Jerzy Kochanowicz. – Kraków : Wydawnictwo WAM, 2002. – 269 s.
7. Słownik muzyków polskich. T. 1, A-Ł / red. Józef Chomiński ; Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk. – Kraków : Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 1964. – 346 s.

References

1. Smoliy, V.A. (Eds.). (2003). The Encyclopedia of Ukrainian History: Vol. 1: A-B. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
2. Ul'yanovs'kyy, V. (2012). Prince Konstanty Wasyl Ostrogski: historical portrait in the gallery of ancestors and descendants. Kyiv: Vydavnychyy dim «Prostir» [in Ukrainian].
3. Tsalay-Yakymenko, O., & Yasynovs'kyu, Yu. (1995). Musical art of the ancient Ostroh. Ostroh antiquity, 1, 74-89 [in Ukrainian].
4. Chaniecki, Zbigniew. (1972). Nieznane kapele polskie z XVII i XVIII wieku. Muzyka: kwartalnik Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 4 (67), 84-96 [in Polish].
5. Długosz, Józef. (1970). Rachunki kapeli nadwornej księcia Władysława Dominika Ostrogskiego w latach 1635-1642. Muzyka: kwartalnik Instytutu Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 1 (56), 58-80 [in Polish].
6. Kochanowicz, J. (2002). Słownik geograficzny jezuickich burs muzycznych (Materiały). Kraków: Wydawnictwo WAM [in Polish].
7. Chomiński, Józef. (Eds.). (1964). Słownik muzyków polskich. T. 1, A-Ł. Kraków: Polskie Wydawnictwo Muzyczne [in Polish].